

Концептуальні засади формування воєнної криміналістики як стратегічного напрямку розвитку сучасної криміналістики

Віктор Шевчук

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, провідний науковий співробітник, НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, заслужений юрист України, м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8058-3071>, e-mail: Shevchuk_viktor@ukr.net

Розглянуто концептуальні засади формування воєнної криміналістики. Зазначено, що сьогодні перспективи наукових досліджень концепції воєнної криміналістики мають враховувати тенденції розвитку науки і завдання адаптації сучасних знань до умов війни, цифрових технологій та реформування вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів. Виокремлено перспективні напрями формування та розвитку концепції воєнної криміналістики в контексті вирішення питань криміналістичного забезпечення в досудовому розслідуванні воєнних злочинів та злочинів, пов'язаних із війною, також розв'язання криміналістичних завдань у галузі безпеки та оборони України.

Ключові слова: воєнна криміналістика; воєнні злочини; спеціальні знання; воєнний стан; судова експертиза; цифрові технології; криміналістична стратегія.

Conceptual Framework for Establishing Military Forensics as a Strategic Area of Modern Criminalistics Development

Viktor Shevchuk

The paper elaborates on the conceptual framework for military forensics development. It has been emphasized that currently the prospects for scientific research in the concept of military criminalistics must incorporate the latest trends in the development of science and the task of adapting modern knowledge to war conditions, digital technologies, and reforming domestic legislation in line with international standards. The author identifies promising areas of formation and development of the military forensics concept in connection with addressing the issues of forensic support in the pre-trial investigation of war crimes and war-related crimes, as well as solving forensic tasks in the field of Ukraine's security and defense.

Keywords: military forensics; war crimes; specific expertise; martial law; forensic examination; digital technologies; forensic strategy.

Повномаштабне вторгнення російських окупаційних військ на територію України 24 лютого 2022 року та запровадження воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на органи кримінальної юстиції. У такій ситуації особливої актуальності набуває тенденція посилення практичної спрямованості криміналістичних розробок, інноваційних продуктів, їх прагматична орієнтація на

розв'язання практичних завдань в умовах війни [1, с. 81—88]. Такі виклики сьогодні визначають сучасні тенденції розвитку криміналістики, яка перебиває на передньому краї боротьби із злочинністю [2, с. 376].

До того ж важливо враховувати, що в Україні криміналістика обрала європейський вектор розвитку, тому європейські підходи виявляються у різних напрямках кри-

міналістики, зокрема й у застосуванні стандартів доказування під час кримінального провадження. Відтак, сьогодні доволі гостро постає питання підвищення ролі криміналістики у формуванні доказової бази розслідування воєнних злочинів. Фактично можна констатувати формування та розвиток нового наукового криміналістичного напрямку — воєнної криміналістики, яка сьогодні в реаліях воєнного часу є стратегічним напрямом розвитку криміналістики й визначає необхідність та перспективи проведення сучасних криміналістичних досліджень.

Становлення, розвиток та формування криміналістичної науки та воєнної криміналістики тісно пов'язані з ім'ям видатного австрійського вченого-криміналіста, судового слідчого, доктора права, професора Ганса Густава Адольфа Гросса (1847—1915) [3] — одного із засновників, фундаторів науки криміналістики — «науки для судових слідчих».

Формування та професійне становлення Г. Гросса як судового слідчого, науковця, практика своїми витокami та корінням передусім пов'язане із військовою службою й набуттям значного практичного досвіду на посаді військового слідчого. Відомо, що у 1878 році після оголошення мобілізації у зв'язку із воєнними діями у прикордонних місцевостях Австрійської імперії Г. Грос пішов служити в армію. Три роки поспіль (1878—1881) Ганс Грос служив військовим слідчим на території Боснії, яка була окупована Австро-Угорщиною. Він по праву вважається не тільки «батьком криміналістики», автором терміна «криміналістика», але й одним із фундаторів та засновників криміналістичної науки та воєнної криміналістики.

У цьому плані доволі цікавим прикладом в історії криміналістики щодо збирання доказів у складних умовах війни є діяльність відомого німецького і швейцарського криміналіста, професора, доктора хімічних наук *Рудольфа Арчибальда Рейсса* (1875—1929)). У 1914 р. він прибув до Сербії на запрошення її уряду як експерт для розслідування злочинів Угорської, Німецької та Болгарської

армій у Першій світовій війні. У зв'язку із цим певний науковий та практичний інтерес представляють дві його праці, які представлені у формі своєрідних звітів, висновків та доповідей. Ці документи були проілюстровані фотографіями, показаннями свідків та експертними дослідженнями. Р. Рейсс у 1916 р. опублікував «Report upon atrocities committed by the Austro-Hungarian army during the First invasion of Serbia» (London, 1916) [3]. У 1918 р. виходить друком ще одна робота Рудольфа Рейсса, присвячена подіям першої світової війни: «Les infractions aux lois et conventions de la guerre commises par les ennemis de la Serbie depuis la retraite Serbe de 1915. Resume de l'enquete executee sur le front de Macedoine» (Paris, 1918).

Наукові засади воєнної криміналістики формувалися й під час і після Другої світової війни. Особливо показовим у цьому плані був Нюрнберзький процес — судовий процес над головними гітлерівськими воєнними злочинцями, що відбувся у м. Нюрнберзі (Німеччина) з 20.11.1945 по 01.10.1946 у Міжнародному трибуналі. Відомо, що під час Нюрнберзького процесу в суді як джерела доказів були презентовані численні докази як матеріальні, так і цифрові, зокрема численні фотодокументи і відеоматеріали військових журналістів [4].

Майже через п'ятдесят років з'явилося наступне покоління міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc*, пов'язаних із збройними конфліктами на Балканах (1993 р.) та в Руанді (1994 р.). Цифрові технології продовжили свій розвиток, що дало змогу проводити більш точні та чіткі антропологічні дослідження, ДНК-експертизи, застосовувати засоби дистанційного збору розвідувальної інформації, перехоплення радіострансляцій. Роздільна здатність цифрових супутникових фотографій стала суттєво кращою, що дало змогу, наприклад, визначити місцезнаходження сил і засобів, виявити «братські могили», порівнювати місця до та після бойових дій.

У такий спосіб прокурорам удалося довести воєнні злочини у Сребрениці [5].

Завершені розгляди в міжнародних судах довели, що різанина в Сребрениці не була спонтанним явищем, а була наперед спланована й утілена. Гаазький трибунал для колишньої Югославії визнав різанину в Сребрениці геноцидом.

Отже, виникнення та формування воєнної криміналістики пройшло складний тривалий шлях, де можна умовно виокремити такі етапи: 1) накопичення необхідного наукового потенціалу зародження ідеї та появи наукових знань у сфері воєнної криміналістики (кінець XIX століття й до 60-х років XX століття); 2) формування концептуальних засад щодо необхідності створення теоретичних та практичних основ воєнної криміналістики (70-ті роки XX століття — початок XXI сторіччя); 3) становлення та розвиток уявлення про методологічні засади та формування наукової концепції воєнної криміналістики, її завдання, функціональне призначення, місце в системі криміналістичної науки (початок XXI сторіччя і до сьогодні). Відтак, подальший розвиток та формування воєнної криміналістики сьогодні складає стратегічний напрям сучасної криміналістики.

На наш погляд, у зміст наукової концепції воєнної криміналістики мають входити ідеї та теоретичні положення про об'єкт дослідження, систему знань, зміст її окремих елементів, місце в системі наукового знання, значення для теорії та практики слідчої роботи, завдання подальшого наукового дослідження.

Об'єкт воєнної криміналістики доволі специфічний, оскільки це, з одного боку, злочинна діяльність спеціальних мелітаризованих підрозділів держави-агресора на окупованих територіях України, а з іншого боку, діяльність правоохоронних органів, зокрема із залученням військових щодо фіксування воєнних кримінальних правопорушень, здійснення досудового розслідування та профілактики таких правопорушень.

Об'єктом вивчення воєнної криміналістики є закономірності збирання, дослідження та застосування доказової інформації

розслідування злочинів, що відбуваються в районах збройного конфлікту, активних бойових дій та військової агресії. Одним із головних завдань воєнної криміналістики є розроблення, формування та застосування системи засобів, методів, прийомів та заходів криміналістичного забезпечення протидії вчиненню таких кримінальних правопорушень, яке має комплексний характер та охоплює теоретико-методологічний, техніко-криміналістичний, тактико-організаційний і методико-криміналістичний напрями пошуків.

Зазначену проблематику варто врахувати під час формування програм, навчальних дисциплін і вдосконалення методики викладання криміналістики, формування криміналістичної дидактики в сучасних умовах. У реаліях воєнного часу окремим напрямом у криміналістиці має бути розроблення та удосконалення системи криміналістичних методик розслідування, активізація розробок техніко-криміналістичного забезпечення протидії сучасній злочинності, формування новітніх підходів у застосуванні спеціальних знань, криміналістичне забезпечення захисту інформаційних джерел і розв'язання проблем інформаційної безпеки. У таких умовах фактично можна констатувати формування нового наукового криміналістичного напрямку — воєнної криміналістики як стратегії розвитку сучасної криміналістики.

Актуальне нині завдання з визначення змісту й структури воєнної криміналістики та її місця в системі криміналістичних знань. Це дасть змогу систематизувати теоретичні положення й на базі аналізу й узагальнення слідчої практики розробити практичні рекомендації щодо оптимальної організації розслідування воєнних злочинів, доказування їх обставин, установлення винуватих осіб та їх справедливого покарання.

Важливим також є визначення місця воєнної криміналістики в системі криміналістики загалом. Із цього приводу немає чіткої визначеності й існують різні підходи: від окремого розділу в криміналістиці [6] до ок-

ремої криміналістичної теорії, або її визначають як нову гілку криміналістичної техніки, тактики і методики. За таких умов постає нагальна потреба в подальших наукових дослідженнях наукової концепції воєнної криміналістики та активного впровадження її положень у практику діяльності правоохо-

роних органів та сектору безпеки та оборони України. Сьогодні створено наукові передумови формування теоретичних основ воєнної криміналістики як нового наукового напрямку в криміналістичній доктрині, який має значні перспективи подальших наукових досліджень у криміналістиці.

Перелік джерел посилання

1. Shevchuk V. M. Tasks of criminalistics in the conditions of military threats and digital technologies. *Criminalistics and forensic expertology: science, studies, practice 19* / compiler Gabriele Juodkaite-Granskiene; scientific-editorial committee: Henryk Malewski (chairman) and others| Forensic Science Centre of Lithuania, Criminalists' association of Lithuania. Vilnius, Brno, 2023. Pp. 81—88.
2. Гресь Ю. Сучасні тенденції криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 4 (32). С. 375—385. DOI: 10.52058/2786-5274-2024-4(32)-375-385 (дата звернення: 01.09.2024).
3. Reiss R. A. Report upon atrocities committed by the Austro-Hungarian army during the First invasion of Serbia. London: Simpkin, Hamilton, Kent, 1916. 192 p.
4. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів в Україні : виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal*. 2022. № 1. С. 46—56. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/5150> (дата звернення: 01.09.2024).
5. Freeman L. Digital Evidence and War Crimes Prosecutions: The Impact of Digital Technologies on International Criminal Investigations and Trials. *Fordham International Law Journal*. 2018. Vol. 41 (2). Pp. 284—336.
6. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні проблеми формування основ воєнної криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Том 30. № 3. С. 357—370. С. 368. DOI: 10.31359/1993-0909-2023-30-3-357 (дата звернення: 01.09.2024). URL: <https://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol41/iss2/1/> (дата звернення: 01.09.2024).